

KÜLÖNLENYOMAT
A
MAGYAR TUDOMÁNY
1956 1-3. SZÁMÁBÓL

HARASZTHY GYULA
A 130 ÉVES AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

A 130 éves Akadémiai Könyvtár

HARASZTHY GYULA

a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára az Akadémia első elnökének, Teleki Józsefnek 1826. március 17-én tett 30 000 kötetes alapítványából jött létre. Ma a mintegy 500 000 kötetet kitevő könyv- és folyóiratállományával, egyedülálló különgyűjteményeivel: 13 612 kéziratos kötetet és 230 461 db kis kéziratot tartalmazó kézirtárával, 1104 ősnymtatványával, 6327 régi magyar könyvével, 27 621 kötet könyvet és 15 291 kéziratot magában foglaló Keleti Könyvtárával, 1079 mű mikrofilmjével szolgáltat anyagot a kutatómunka számára. Rendeltetésénél és állományánál fogva a tudományos nagykönyvtár funkcióját tölti be és sajátos könyvtári eszközeivel a magyar tudományos kutatást irányító és szervező Akadémia célkitűzéseit támogatja.

Világos, hogy szocializmust építő társadalomban, a marxizmus—leninizmus ideológiai alapján állva, az Akadémia újjászervezése után eszmeileg is megerősödve, a társadalmi fejlődésben igazi szerepéhez jutott tudomány szolgálatában emelkedhetett csak erre a fokra, annak ellenére, hogy még a magyar könyvtári viszonyok között is szinte egyedülálló fejlődésbeli nehézségekkel, múltbeli hátramaradással, s nem egy újabb hiányossággal és hibával — az ugrásszerű fejlődés természetes következményeivel — kellett megküzdenie.

Nem lesz érdektelen, ha a jubileum alkalmával a fejlődés néhány tényével és problémájával foglalkozunk, anélkül, hogy a folyamatban levő könyvtártörténeti kutatások elébe akarnánk vágni.*

I

Az akadémiai törekvések XVIII. századi előzményeiben is felbukkant már az akadémiai könyvtár gondolata: például Révai Miklósnál, aki részletes akadémiai tervet dolgozott ki saját, kutatásokat támogató könyvtárral és különgyűjteményekkel. A XIX. század első évtizedeiben történetileg megérett már a helyzet Bessenyei György „jámbor szándékainak” megvalósítására, a metternichi abszolutizmussal és a feudális reakcióval szemben a haladó magyar nemzet politikai és gazdasági fejlődését, kulturális és tudományos felemelkedését szolgáló akadémia megalapítására. Széchenyi Istvánnak az

* A könyvtárra vonatkozó s legnagyobbbrészt az Akadémiai Értesítő évfolyamaiban rendelkezésre álló irodalom egyes darabjait itt nem sorolom fel. A jelenleg folyó könyvtártörténeti munkálatok eddigi eredményeit, elsősorban Berlász Jenő, Sz. Németh Mária, azután Szentgyörgyi Mária és Gergely Pál adatait felhasználtam. Néhány helyen támaszkodom Berlász Jenőnek még kéziratos, az Akadémiai Könyvtár 1956. március 17-i ünnepi értekezletén felolvasott tanulmányára, illetőleg annak egyes megállapításaira.

Akadémiát megalapító történelmi jelentőségű tette nem maradt elszigetelt jelenség, s felajánlása után néhány hónappal, 1826. március 17-én Teleki József adományával s későbbi támogatásával megalapította az alakuló Magyar Tudós Társaság könyvtárát, mintegy igazolva azt, hogy az akadémiai gondolat és az akadémiai szervezet nélkülözhetetlen következménye és tartozéka maga az *Akadémiai Könyvtár*.

Lehetetlen nem idézni az országgyűlés jegyzőkönyveiben megörökített könyvtári alapítólevél tudománypolitikai szempontból is lényeges eligazítást nyújtó súlyos szavait: „Tekintetes Karok és Rendek! Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ezáltal a tudományok művelésére szervezendő Tudós Társaság a maga feladatának a rábízottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, számos irodalmi segédeszközzel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el. Kétségtelen ugyan, hogy a haza polgárainak bőkezűségéből alapított és rövid idő alatt csodálatosan megnövekedett Nemzeti Múzeum, valamint a pesti tudományegyetem könyvtára ebben a tekintetben szép eszközökben bővelkednek, amaz azonban saját rendeltetésénél fogva kiváltképpen Magyarországon korlátozva, emez a szükséges pénz-alap hiánya miatt szűkebb korlátok közé szorítva, az emberi ismeretek óriási mezején mindmáig sok kívánnivalót hagynak fenn. Ennélfogva alulírott és érdekelt feleim főképpen ettől a szemponttól, de egyszersmind a közjó előmozdításának vágyától indítatva és a haza iránti legédesebb szeretettől lelkesítve, a mi jelentős könyvtárunkat . . . a nevezett Társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szentelni és felajánlani határoztuk.”

E nagylelkű adományozás megvetette az Akadémiai Könyvtár alapját, de működését még nem tette lehetővé. Helyiség gondok, jogi és hatásköri viták*, s a reakciós erőket képviselő, magának az Akadémiának a működését is erősen gátló helytartótanács sokban akadályozták a könyvtár fejlődését. A könyvtár megnyitása is összefüggött a haladó jellegű, a nemzeti művelődés és tudomány ügyét előrelendítő küzdelemmel. Maguk az akadémikusok is — átértvező könyvtárunk fontosságának ügyét — nagy jelentőséget tulajdonítottak a könyvtár megnyitásának. Midőn Toldy Ferenc, az Akadémia, titoknok, a könyvtár lelkes és kiemelkedő érdemeit szerzett szervezője, 1844-ben a már 50 000 kötetre gyarapodott gyűjteményt átadta a nyilvános használatnak, az ünnepségen az Akadémia tagjai igen nagy számban vettek részt, többek között Széchenyi, Vörösmarty, Bajza, Eötvös, Jósika, Vachot Sándor, Almási Balogh Pál, Bugát Pál, Döbrentei, Szalay László, Vásárhelyi Pál, Henszlmann Imre s a társalapító Teleki László. Az Akadémiai Könyvtárral kapcsolatban írta Vörösmarty 1844-ben „Gondolatok a könyvtárban” című nagyszabású költeményét is.

Az alapítás utáni évtizedek eredményei azt bizonyítják, hogy éppúgy, mint az Akadémiát, könyvtárát sem fejedelmi kegy, uralkodói bőkezűség hozta létre, hanem társadalmi közadakozás, a polgárosulásért és haladásért, a kiművelt emberfőért tenni vágyó hazafias szándék.

Mint történeti tény kell leszögezni, hogy Teleki nevezetes lépése után alig volt évtized, melyben fontos alapítványokkal, ajándékokkal ne gyara-

* Ld.: SCHEDEL (TOLDY) FERENC: Az akadémiai könyvtár rövid története s mibenléte. A M. Tud. Társaság Évkönyvei 7. k. Buda, 1846. —, KOLLÁNYI FERENC: Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum. Bp., 1910. Értékezők a tört. tudományok köréből, XXII. k. 8. sz. — FERENCZI ZOLTÁN: A M. T. Akadémia Könyvtárának megalapítása. Akadémiai Értesítő, 1926.

egyr Nem nemo For wala betu
nyaban lazar newo mar ra mag
dalemanak kasteleboles maitha
nak az marra kedrg wala ez k
refusnak labart kem bnyllata
spirit meg mosta wala es k
mettel meg kente wala es azo

Kan mal meg Zaragotta wala ennek pent lazar a
fia malybozatana kedrg lazar nak hngar Jesu
mondan vram az krt zeret az lazar meg korult hal
wan ezt idwezptent monda. Az becselleg nyngzen ha
lala De ystennet dyzosegevert. Hogr ez nyne meg dy
zowlesst ystennet fya Zeret wala peneg refus ma
tat Es marcanak hngar Marja magdalenat Es la
zart Hogr kedrg meg halla Hogr meg becselte volna
lazar meg marada az helyen ket nappal nem Hogr
Nem tudna ezeket refus De Hogr az o istensegert
meg mirtatnapa Az ofel tamadasaban Ennek wtanna
Monda Az apostolok nak mennront esnege wadofagi
ban Mondanak neky Az canptwampot mester lam cu
dod Hogr tege p m tege ten ees meg akur nak wala ke
wez m otg az wadot mirt meg yfnege oda felele Jone
zptent Es monda. Nem de Ezenket oram wagnone az
Napnak az az ha akort Akartanak engem meg kenez
ny vram nem tegept. Mert wala k vrlagossagban
Jas meg nem Gezyt De wala k az Zeretben vram
gac meg seier Es monda ennek wtanna Az my bara
tunk lazar alvzpt el megret Es fel toltom vte. Mon
danak az Canptwampot vram ha alvzpt fel kol
Nongra wala kedrg Idwezptent az Galalial Az ca
nptwampot kedrg alvzpt wala Hogr az alvzptol zo
na Es tagat meg monda o nekyt refus mltan Mo
da lazar az my baratunk meg hol es ornot zartga

podott volna az Akadémia Könyvtára. Nagyértékű ősnymtatvány- és régi könyvgyűjteményének. Keleti Könyvtárának, Kézirattárának fejlődése tudósok és könyvbarátok adományainak volt köszönhető. Maga Teleki József említett alapítványán túlmenően is 30 éven át, élete végéig bőkezű mecénása volt a könyvtárnak, magánpénztárából fedezte a külföldi folyóiratok előfizetését, saját személyi könyvgyűjteményét is az Akadémia könyvtára hagyományozta s több jelentős könyvgyűjtemény (az ősnymtatványokban gazdag Kresznerics-gyűjtemény, Marczibányi Livius-gyűjteménye, a Weszerle-könyvtár ősnymtatványai, a Péczely József-féle könyvtár, Jancsó Imre könyvgyűjteménye) megvásárlását előmozdította s Justinianus XVI. századbeli kódexével és egy Corvin-kódex-szel is gyarapította a könyvtárat. Már a harmincas évek végén újabb igen jelentős adományhoz, a kódexekben, kéziratokban és régiségekben gazdag rohonci és kisbéri Batthyány-könyvtárak anyagához jutott az Akadémia. Az 1865-ben felavatott új akadémiai palotába való költözés után jelentős adományok kerültek a Könyvtár tulajdonába: az archeológiai művekben gazdag Pulszky-könyvtár, Hadik Gusztáv könyvtára, a Waldstein-féle gyűjtemény, az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény, majd a legfontosabbak egyike, az 1905-ben az Akadémia Könyvtára hagyományozott Ráth György-könyvtár, mely 2364, 1711 előtt Magyarországon nyomtatott vagy külföldi magyar vonatkozású munkát foglalt magában. A Keleti Könyvtár szempontjából fontos volt a Konstantinápolyban élt Szilágyi Dániel könyvtárának megszerzése, majd a legjelentősebb adományok egyike, az 1906-ban az Akadémia Könyvtára szállt, héber kéziratokban, ősnymtatványokban és könyvekben rendkívül gazdag Kaufmann Dávid-gyűjtemény. Ki kell emelni, hogy a Keleti Könyvtár anyagát további adományok (Stein Aurél könyvtára, a Kégl-könyvtár, a Körösi Csoma örökét tartalmazó Duka-gyűjtemény) is gazdagították. Az idők folyamán egyre inkább gyűrűlő adományok közül messze kiemelkedik az 1928-ban örökölt Vigyázó Ferenc-féle könyvtár, amely több mint 15 000 kötetnyi nagyértékű állományával főképp kódex-gyűjteményünket, ősnymtatvány-tárunkat, vetustissima-gyűjteményünket és általában régi könyvanyagunkat gyarapította. Nagyrészt a felsorolt adományoknak köszönhető, hogy az Akadémia Könyvtára ma 1104 darab ősnymtatvány, 6327 régi magyar (1711 előtti) mű, 1800 vetustissima, 162 Aldina és mintegy 50 000 kötet XVI—XVIII. századi nyomtatvány birtokában van.

A már felsorolt ajándékok és örökhagyások mégsem nyújthattak elegendő alapot a korszerű tudományos könyvtár fejlesztéséhez. A beszerzés egyéb forrásait is meg kellett nyitni a könyvtár számára. Ilyen volt a kötelespéldányjognak 1836-ban helytartótanácsi rendelettel és 1840-ben törvénnyel való biztosítása, az Akadémia pénzügyi helyzete következtében kezdetben igen szerény, majd 1865-től fokozódó s nagyjában 1914-ig megfelelőnek mondható költségvetési hitel könyv- és folyóiratvásárlásokra, végül a nemzetközi kiadványcsere, mely a könyvtár igen értékes, többnyire periodikákat tartalmazó „Academica” anyagának volt az alapja s mindmáig elsőrangú forrása. E gyarapítási szerepén túl a cseretevékenység minden időben a tudósok és az intézmények egymásközi kapcsolatának volt az eszköze, egymás értékeinek és eredményeinek megbecsülését és felhasználását segítette elő, végül korunkban a béke gondolatának, a népek békés egymás mellett élésének ügyét is szolgálja. Nem érdektelen tehát közelebbről is megismerni az Akadémiai Könyvtár cseretevékenységével, annyiival is inkább, mert — a háborús éveket leszámítva — a könyvtár e munkájával mindig komolyan

Ein manung d̄ cristenheit wider die türke

O Almechtig k̄nig in h̄mels tron
Der uff ertrich ein dorne crone D̄n
Ein k̄nig baner v̄o blude roit Das heilge
reuthe in sterbens not Selb hat getragē
zu d̄ mart' grois D̄n d̄ buchi dot nacker
v̄n blois Dar an v̄mb menschlich heil
gelickē D̄n vns do mit erloist v̄n erstrickē
D̄n den bosē frant v̄b w̄iden Hilff vns
vorbas in allē st̄nden wider vnser fynde
durchen v̄n heiden Mache en yren bosē
gewalt leide Den sie zu cōstantinopel in
krieche lant An manchē cristē mensche
begangē hant Mit fahen martir v̄n dot
slagē v̄n usmeche Als den aposteln vor
ziet ist gescheen D̄mb die xij kirche des
heilgen glaubē gut halt xij die gulden
zale in h̄ut Auch werden dis iar xij nu-
wer schin Visiteren die xij zeichē des h̄mi-
nells din Als mā zelt noch din geburt
offenbar M̄. CCC. lxx. iiii Siebē wochē

törődött s még hanyatló korszakában is, súlyos válsággal és hibákkal küszködve, a csere fenntartására, sőt fejlesztésére mindig gondot fordított.

Toldy Ferenc már a múlt század harmincas éveiben gyors ütemben kezdte felvenni a cserekapcsolatokat a kiemelkedő jelentőségű külföldi akadémiaikkal és tudományos társulatokkal a kurrens jellegű kiadványsorozatok állandó kicserélése érdekében. Az első csereviszonyokat Akadémiánk első, szerény kiadványainak megküldése fejében többek között a következő intézményekkel és akadémiaikkal sikerült létrehozni: Royal Society of London, a francia, belga, porosz, bajor és osztrák akadémiaik, a washingtoni Smithsonian Institution, Böhmische Gesellschaft, a philadelphiai American Philosophical Society, Royal Society of Edinburgh, Sächsische Gesellschaft stb. Ennek a néhány méltán híres külföldi akadémiának vagy társulatnak mint cserepartnernek a biztosítása arról vall, hogy Toldynak erőteljes és haladó jellegű tudománypolitikai koncepciója lehetett,* jól és gyorsan felismerte a csere könyvtári jelentőségét is.

Ezt a hagyományt a könyvtár minden időben tovább ápolta. 1848 után — anyagi eszközök hiányában — a külföldi csere volt az az egyetlen beszerzési eszköz, amellyel továbbra is színvonalasan tudta gyűjteményeit gyarapítani. 1865-ben közel 100, 1880-ban mintegy 150, 1900-ban majd 200 és 1910-ben több mint 230 akadémiaival és tudományos intézettel folyt a kiadványok cseréje. Az első világháború és az azt követő évek ezen a területen is súlyos visszaesést jelentettek: még a háború befejezése után sem tudták felvenni a cserekapcsolatok nagy részét (87-re esett le), mert akadémiai kiadványok hiányában nem volt mivel cserélni. Kivételszámba mentek azok a külföldi akadémiaik (London, Edinburgh, Róma), amelyek önkéntesen, ellenszolgáltatás nélkül is megküldték kiadványaikat. A régi cserekapcsolatok felvétele Ferenczi Zoltán főkönyvtárnoksága idején, 1925-től kezdve történt meg, 1929—1938 között tovább fejlődött s mintegy 450 intézménnyel létesült csereviszony. Ilyen módon 1100-féle periodika-sorozathoz jutott az Akadémiai Könyvtár. Ez annál jelentősebb volt; mert éppen ebben az évtizedben szinte mélypontra esett vissza a vétel útján folyó beszerzés s így a csere volt az egyetlen lehetőség korszerű külföldi tudományos anyag biztosítására.

E gyarapítási szemponton túlmenően ki kell emelni azt a tényt, hogy a két világháború között, midőn az Akadémiai Könyvtár nem egy területen a legsúlyosabb válsággal küzdött s még hazai viszonylatban is — a magyar tudományos könyvtárügy általános elmaradása idején — leginkább hátramaradt s képtelen volt a hivatásából és helyzetéből következő könyvtári funkciókat gyakorolni, cseretevékenysége távol tudott maradni az akkor általános, nemegyszer a tudományban is felbukkanó sovinizmüstől és szűklátókörűségtől. Cseretevékenysége kiterjedt csaknem az egész világra, a szomszédállamok akadémiaival és tudományos intézményeivel is rendszeres cserekapcsolatban állt, sőt, egyedülállóan az akkori Magyarországon, a Szovjetunió akadémiai központjaival, Moszkvával, Leningráddal, Kievvél s egész sor más szovjet tudományos intézettel is rendszeres, sőt a rendelkezésre álló adatok bizonyítékai alapján egyre fejlődő csereviszonyt létesített.

* Toldy eme munkásságának felderítése a folyamatban levő könyvtártörténeti kutatások egyik fontos és sürgős tennivalója.

مصفی کو کده نینه بر دی ای	مجه آیرد یا وز لر دز کی
موسی ایلندز نینه الدی عصا	دشمنین کوراکینا ازدها
نینه الدی غرق فرعون لعین	ایله کم ایشیتونک اولایتور چار
قاز لردی اری سوکا فرلرا	جانلری او لوردی اندر فرا
شکری دز هر کون بونز کی بیلا	دور لودور لوکلوردی انلرا
اود خلیلج نینه اولدی کلف	اوده دوشیکل اودی بلدی کلف
بیراویز لا نمرودی قهر ایلدی	طیبا نعمت ز بهر ایلدی
قابراوز او لوردی ابراهما	مجزه بوتز کی بی بی دایما
صالحیچر طوعدی طاغذن بر دو	امتی ایلتردی سوداندز او
هود انجیل قردی اول سنکری	طاغنه طاشه اورد اول کافر لری
انلری کم هود دیلردی قمرمدی	انلر از اسنا بیل کمرمدی
نوحیچر طوفان قامو کافر لری	بوعدی سودن قومدی کمرمدی
قانی دی سولرجهان الدی دنگز	نه آا قودی سونه اوغلنه قز
سوتور دز قندی بینکار یکی	بویرغینر دوتی نوح فر لدر یکی
کندوزنجن بیر کی نوح ایلدی	امتیخی سودز انده بکلدی
نوح آدم کی کجی آتوز	آدم آنی بیلر ز بیز قاموز
بو او کون دور خرخصینا سیغین	کای دور ایز او کون تیز بین
بین بونکی کی کرامت حاصلرا	ویردی تکرری کیر و آنی اوللا
تکرری آیتی ناکر انلر ایتیلر	تکرری حاضر در کر انلر کیتیلر
تکرری ز کوراکر انلر دز کلر	تکرری در بل ناکر انلر دز قالر
سوز دز ابرو کورمانه کیری	اندز ایسته خلفه سرمانه کیری
مند لایشت تکرری حاضر ایسته بول	آنی دوز جانن اولغل آنکا قول
و حاکم خورس در دنیا دا	سوز لوسز آنی تغلا لری دادا

A második világháború természetesen szétzilálta a széleskörű cseretevékenységet. A felszabadulás után — sokféle ok eredőjeként — eleinte ismét lassan ment a régi kapcsolatok felújítása és újak szervezése. 1945—49 között hatféle Acta Hungarica-val cserélt a könyvtár s 254 intézettel tudott ismét csereviszonyba lépni. Ugrásszerű fejlődés következett be az Akadémia újjászervezése után a rendszeres akadémiai kiadói tevékenység megindításával. Az Acta-sorozatok s az egyéb akadémiai kiadványok lehetővé tették, hogy a világ minden részéből begyűjtsük a legfontosabb periodikus-, sőt újabban könyv-kiadványokat is. 1950 végéig 480 intézménnyel lépett cserébe a könyvtár. Ez a szám 1956-ra csaknem megháromszorozódott. Fontos leszögeznünk azt, hogy *elvileg* és *funkcióiban* is nagy fejlődésen ment át ezekben az években a cseretevékenység: nemcsak anyagi, de elvi vonalon is határozott támogatást kapott az Akadémia vezetőitől, népi demokráciánk külpolitikájának megfelelően vállalhatta, hogy cseretevékenysége útján széleskörűen megismerteti a világ 70 államában Akadémiánk kiadványait s a maga könyvtári eszközeivel hozzájárul a békés kapcsolatok fejlesztéséhez. Meg kell mondani, hogy ehhez a munkához az előbb elmondottak mellett megfelelő alapot és tekintélyt cseretevékenységének csaknem 130 éves múltjától is nyert.

II

1865-ben nagy fordulatot jelentett a könyvtár életében az új akadémiai palotában történt elhelyezése. Ezzel lehetővé vált számára, hogy modern nagykönyvtárrá szerveződjék, megfelelő olvasóhelyiségekhez és raktárakhoz jusson s így az akadémikusok és a tudományos célból olvasók rendelkezésére álljon.

Valóban, a könyvtár fejlődése — néhány, a későbbi hanyatlást már magában hordozó jelenségtől eltekintve — a századfordulóig jóformán töretlen volt s fel tudta használni a még felfelé lendülő kapitalizmus erőt és előremutató tendenciáit. Nagyértékű különgyűjteményei megfelelően támogatták tudósainkat. Könyvtári funkciói különösen Arany János főtítkársága idején Hunfalvy Pál főkönyvtárnok, a kiváló etnográfus és nyelvész vezetése és munkája következtében fejlődőben voltak. Hunfalvy segítői is voltak a legkiválóbb magyar könyvtártudósok egyike, Hellebrant Árpád is, aki 1878-tól állt a könyvtár szolgálatában.

Nem lehet célunk, hogy ez alkalommal e kitűnő könyvtárszervezők és tudósok munkásságát ismertessük. Sokat köszönhet nekik Akadémiánk és könyvtárunk. Eredményeik közül csak azt emeljük ki, hogy egyrészt megindították a könyvtár értékes gyűjteményei nyomtatott katalógusainak*

* Az Akadémiai Könyvtár e fontos tevékenységére hangsúlyozottan kell utalni. Ezt az értékes kezdeményezést Hunfalvy utódai is folytatták, nemegyszer igen fontos időszaki könyvtári tennivalók elhanyagolása árán is. Mégsem érdektelen e nyomtatott címjegyzékeket felsorolni: Hellebrant Árpád a magyar tud. akadémia könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzékét (1886), Heller Ágost az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény jegyzékét adta ki (1896). Megjelent Ráth György régi magyar könyvtárának címjegyzéke (1905), az Akadémia könyvtárában meglevő folyóiratok és időszakos kiadványok jegyzéke (1906), Hellebrant Árpád szerkesztésében a diplomatáriumok és monumenták katalógusa (1909), a Kaufmann-gyűjtemény katalógusa (1906), Katona Lajos könyvtárának katalógusa (1911).

[illegible][illegible][illegible]

[Faint handwritten text in Devanagari script, likely bleed-through from the reverse side.]

kiadását, másrészt a könyvtár használóinak számát — a rövid nyitvatartási idő ellenére is — évi 6000—10 000-re emelték. Ez a szám 1910-ig nagyjából változatlan maradt, utána — az Akadémiai Könyvtár fokozatos elmaradásával, előregedésével, korszerűtlenné válásával párhuzamosan — a frissebb, modernebb Fővárosi Könyvtár és egyéb szakkönyvtárak megnyitása után a felére csökkent.

A századforduló táján kezdenek a könyvtár életében, működésében és szervezetében feltűnni azok a hibák, melyek fokozatosan erősödven, végül is súlyos bajokhoz, fejlődésbeli hátramaradáshoz vezettek, s 1914 után hosszú évtizedekre megakadályozták az intézet fejlődését, a magyar tudományos kutatás könyvtári támogatásában betöltött szerepét. Vegyük sorra e fokozatosan kibontakozó hibákat és rendellenességeket, hiszen az Akadémiai Könyvtár jelenlegi nehézségeinek forrása is nemegyszer itt keresendő:

a) Az Akadémia — akadályozva feudális kötöttségeitől és az uralkodó osztályokkal kötött szövetségétől, s mindinkább elfordulva a nemzeti célkitűzéseket, a nép szolgálatát szem előtt tartó haladó jellegű feladataitól — a hazai feudálkapitalista reakció egyik fellegetvára lett. Néhány kitűnő tagjának erőfeszítése ellenére sem volt képes betölteni eredeti hivatását, s legjobb esetben is egyes tudományos eredmények és értekezések passzív meghallgatójává vált. Mindennek következtében képtelen volt elvi, szervezeti és gazdasági alapokat teremteni önmaga s akkoriban egyetlen intézménye, értékes könyvtára számára. Elvi célkitűzések, tudomány- és könyvtárpolitikai elgondolások, szervezeti-anyagi intézkedések híján a könyvtár is egyre érezhetőbben kívül rekedt az életen s mindinkább a magyar szellemi élet elavult rekvizitumai közé kezdett tartozni.

b) Az akkori Akadémia nem ismerte fel könyvtára jelentőségét s bár szavakban számtalanszor hivatkozott a „dicső nemzeti múltra”, cselekedeteiben egyre kevesebbet tett annak érdekében, hogy Teleki és Toldy, majd Hunfalvy nagy műve és öröksége, az Akadémiai Könyvtár, betölthesse hivatását a tudományos kutatások támogatása, a tudományok gondozása s a nemzeti művelődés előbbre vitele érdekében. A néha-néha hangoztatott fogadkozások ellenére sem törődött a könyvtárral. Ez nemegyszer bizonyos önállóságot jelentett a tudomány szabadságát, s hivatásukat tisztelő könyvtárosaink számára (pl. a nemzetközi csere már idézett eredményeinek biztosításában), de legtöbb esetben végzetesen gátolta a könyvtár fejlődését.

c) A tudományos kutatás céljait elősegítő vásárlások és előfizetések útján tervszerűen lett volna biztosítható a könyvtár külföldi könyvellátása. 1865 után 1914-ig — ha nem is megfelelő ütemben — de mégis folyt a külföldi tudományos művek beszerzése. Az első világháború szükségszerű kiesése után több mint 30 éven át szó sem volt nemhogy rendszeres, de évtizedeken át még minimális könyvvásárlásokról sem. 1929-től 1941-ig — tehát 13 év alatt — összesen csupán 1782 kötet külföldi könyvet vásárolt a könyvtár; hat éven keresztül — 1930-tól 1936-ig — évi száz kötetten alul maradt a beszerzett külföldi tudományos művek száma s 1931-ben és 1932-ben a negyven kötetet sem érte el! Tehát 13 év alatt a felét sem szerezték be annak a külföldi könyvmennyiségnek, amit ma egyetlen év alatt biztosíthatunk csupán az Akadémia központi könyvtára számára, függetlenül a kutatóintézetek könyvbeszerzéseitől.

E szomorú adatok birtokában szinte groteszkül hat Berzeviczy Albertnek, az Akadémia egykori elnökének 1926-ban, a könyvtár alapítása 100.

évfordulóján mondott ünnepi beszéde : * „A mai ünnep Akadémiánkra nézve fogadalom napja, amikor újra megfogadja azt, amit 100 év előtt megígért, hogy a reábízott szellemi kincset, könyvtárunkat híven fogja őrizni, gondozni és gyarapítani.”

Az Akadémia vezetői az örökül hagyott Vigyázó-vagyon átvétele után nemsokára abba a helyzetbe jutottak, hogy fogadalmukat beváltva, a könyvtár fejlesztését jelentékeny mértékben elősegíthették volna. Azonban a Vigyázó-vagyonból nem költöttek a rájuk bízott „szellemi kincse” s részben ennek következtében állt elő az intézmény imént vázolt ijesztő hanyatlása.

d) A rendszeres gyarapítás elhanyagolása mellett nem törődtek az akkor intézkedni hivatott tényezők a raktárak fejlesztésével sem. A múlt század kilencvenes éveinek közepére az eredetileg sem korszerű raktárak beteltek, több mint félévszázadon át csak foltozgatás folyt. Ennek következtében a szakok egy részét összezsomagolva fokozatosan ki kellett vonni a forgalomból s az emeletnyi magas, elavult fapolcokon a könyveket egymás mögött két, sőt három sorban kellett elhelyezni! Mindez teljes raktározási csődöt eredményezett. Ehhez járult a korszerű könyvtári felszerelés egyre inkább érezhető hiánya, továbbá a dolgozóhelyiségek kevés száma és alkalmatlan volta. Ezen a hiányosságon még ma sem sikerült segíteni.

e) Az Akadémiai Könyvtár múltbeli bajainak, hátramaradásának egyik legfőbb oka személyzetének rendkívül csekély száma volt. Anélkül, hogy ezt a problémát itt fejlődésében és következményeiben vizsgálat tárgyává tennők, csupán néhány adatot ismertetünk. A „Magyar Minerva” című kiadvány V. kötetének adatai szerint 1912-ben a mintegy 184 000 kötet könyvet és 20 000 kéziratot számláló Akadémiai Könyvtárnak csupán négy státusalkalmazottja volt (ezt a tisztviselői létszámot két altiszt egészítette ki). Ugyanekkor a 135 000 kötettel rendelkező Kolozsvári Egyetemi Könyvtár 14 tudományos dolgozót, a mintegy 110 000 kötetes Fővárosi Könyvtár kilenc tisztviselőt, az Akadémiai Könyvtárnál nagyobb budapesti Egyetemi Könyvtár 14 tudományos tisztviselőt, öt altisztet és 11 „szolgát”, az Országos Széchényi Könyvtár 23 tudományos tisztviselőt foglalkoztatott. Még világosabb az összehasonlítás, ha az egy fő státusalkalmazottra eső kötettszámot vesszük alapul : az Akadémiai Könyvtárban 46 000, az Egyetemi Könyvtárban 35 130 (kisegítő személyzet nélkül), az Országos Széchényi Könyvtárban 13 278, a Fővárosi Könyvtárban 12 222, a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban 9705, a Honvéd Ludovika Akadémia Könyvtárában 6138 kötet könyv jutott egy kinevezett könyvtárosra! Nem lehet tehát egyáltalában csodálkoznunk azon, hogy a „Magyar Minerva” adatai szerint a 184 000 kötet könyvből 1912-ben csaknem a fele katalogizálatlan volt.

Ez a lehetetlen helyzet arányaiban a két világháború között sem változott meg lényegesen s részben ennek, részben a szakszerűtlen könyvtárvezetésnek a számlájára kell írni, hogy a húszas-harmincas években teljes fejtelenség és zűrzavar állt be a könyvtári munka területén : először a gyarapítási hiányokat igyekeztek „pótolni”, majd hirtelen fordulattal évekre felüggesztették a könyvvásárlásokat a katalogizálási rohammunka kedvéért, s ennek befejezése után ismét a gyarapítás munkáját akarták műsorra tűzni. A második világháború kitörése azután kényszerű-kelletlen véget vetett

* Akadémiai Értesítő, 1926. 6. 1.

ennek a kapkodó és rendszertelen munkának s egyelőre lehetetlen volt a külföldi tudományos művek beszerzésére, a hiányok pótlására gondolni.

A személyezeti gondokból adódó problémákat a századfordulótól — tehát a könyvtár hanyatlási periódusától kezdődően — egészen a felszabadulás utáni fordulat évéig még más fejlődési rendellenesség is súlyosbította. Ez a jelenség, amely párhuzamos volt az Akadémia szellemi elöregedésével és az élettől való elfordulásával, éppen összetettségénél, a különféle tényezők egyidejű jelentkezésénél fogva hatott hátrányosan a könyvtár fejlődésére.

Lényegében arról van szó, hogy egyrészt intézetünk vezető főkönyvtárnokai kevés kivételtől eltekintve nem voltak könyvtári szakemberek, holott a XX. századi nagykönyvtárak szervezése és vezetése már nemcsak tudományos felkészültséget, hanem széleskörű könyvtárosi szakismereteket és gyakorlatot is igényel, másrészt pedig kivétel nélkül nyugalomba vonulásuk után vették át az Akadémiai Könyvtár irányítását. A különféle hátráltató tényezők akkor hatottak leginkább bénítóan, midőn könyvtárosi gyakorlattal *nem* rendelkező főkönyvtárnokaink más területen való *nyugalomba vonulásuk után* kerültek az Akadémiai Könyvtár élére. Ugyanakkor az egyre inkább felhalmozódó problémák, nehézségek egyfelől friss, korszerű szakértelmet, másfelől fiatalos energiát, akaraterőt követeltek volna meg.

Az alapító Teleki József szándékának megfelelően — mivel a Teleki-család egyúttal a főkönyvtárnok fizetéséről is gondoskodott — a régi akadémiai alapszabályok 50. paragrafusa kimondta, hogy „a főkönyvtárnokot az összes ülés egyszerű szótöbbséggel életfogytiglan választja és a gróf Teleki-nemzetség alapító ága nevezi ki a belső tagok sorából.”

Ez a feudális előjog, helyesebben a mögötte meghúzódó akadémiai gyakorlat a könyvtár fennállásának XIX. századi szakaszában, tehát fellendülésének idejében még nem okozott zavarokat. Toldy és Hunfalvy fiatalon, 30 éves korukban vették kézbe a könyvtár vezetését, s hosszú működésük alatt kiváló könyvtárosi gyakorlatra tettek szert. A századforduló éveiben Fröhlich Róbert és Heller Ágost még aránylag fiatalon, 48, illetve 51 éves korukban lettek az Akadémia főkönyvtárnokai, de már egyikük sem rendelkezett könyvtári gyakorlattal. Viszont Heller utóda, a szintén szakmai gyakorlat nélküli Szily Kálmán már 67 éves volt, amikor mint nyugalmazott akadémiai főtitkár kezdett új pályát és új szakmát az Akadémiai Könyvtár élén és élete végéig — 86 éves koráig — vezette az intézetet. Helyét nem egészen két évre a könyvtárosi szakértelméről közismert 69 éves Ferenczi Zoltán foglalta el, majd a kiváló nyelvész, Szinnyi József következett, aki egyetemi tanári nyugdíjazása után, 71 éves korában, jelentősebb könyvtárosi szakképzettség nélkül lett akadémiai főkönyvtárnok s szintén 86 éves korában bekövetkezett haláláig irányította az intézet munkáját. Utána — mint a Teleki-nemzetség által utolsónak kinevezett főkönyvtárnok — Melich János nyugalmazott egyetemi tanár 71 éves korában vette át a könyvtár vezetését s helyét 1948-ban adta át a már nem feudális gyakorlat alapján kinevezett Keresztury Dezsőnek.

A könyvtárigazgatásban megnyilvánuló pangásnak, sőt visszaesésnek tehát az volt az egyik forrása, hogy a modern könyvtárszervezésben külön szakmai felkészültséget igénylő vezetői helyet igen érdemes, de már pályafutásuk végére ért akadémiai tagok számára állapították meg. Kivétel volt — nem a kor, de a hozzáértés szempontjából — Ferenczi Zoltán és Melich

János. Előbbit halála, utóbbit a második világháború akadályozta meg kétségkívül jelentékeny tervei megvalósításában.

Mindezek után aligha lehet véletlennek mondani, hogy a könyvtár képtelen volt lépést tartani a fejlődéssel s a konzervatív, az élettől mindinkább elszakadóban levő Akadémiának kongeniális könyvtári kiegészítője volt, sőt nem egy tekintetben túl is tett rajta.

III

Komoly érdeme volt a Melich János vezetése alatt álló könyvtári kollektívának — amint ezt a felszabadulás után kiküldött akadémiai bizottság kiemelte —, hogy a könyvtár értékeit a második világháborúlégitámadásai idején nagy gonddal elcsomagolta s azokat biztonságba helyezte. Annál inkább szükség volt erre a gondos munkára, mert az akadémiai palota — exponált dunaparti fekvésénél fogva — a háborús cselekményekkel járó rongálódásoknak és veszélyeknek rendkívüli mértékben ki volt téve. Mivel a német fasiszta katonaság a könyvtár I. emeleti ablakaiba géppuskákat helyezett el, az épület „frontvonalba” került s 27 aknátalálat érte. Tetőzete nagyrészt leégett, a Széchenyi-múzeum lezuhant az alatta levő Vigyázó-könyvtárra. Általában a könyvtár s különösen a Goethe-szoba anyaga súlyos károkat szenvedett.* Mégis a gondos, előrelátó biztonsági intézkedések következtében a károsodás nem volt nagyon súlyos s alig érintette a könyvtár állományának öt százalékát.

Annál jelentősebbek voltak az épületbeli, berendezési és felszerelési károk. Ezek helyreállítása lassan ment. Az Akadémia vagyona, földbirtokai, részvényei, bérházai — a feudálkapitalista korszak gazdasági javai — természetesen nem álltak többé rendelkezésre. De nem ez volt az egyetlen nehézség. A felszabadulás után nem volt várható, „hogy az Akadémia azonnal szakít régi irányával és azonnal megérti az új világ parancsoló szavát. Ehhez többéves fejlődésre, az eszmék tisztázására és a tennivalók gondos mérlegelésére volt szükség.”**

Kodály Zoltán 1947-ben mondott elnöki megnyitójában kénytelen feltárni a valóságot: „A könyvtárt máig sem sikerült újra rendezni s így nemcsak a közönség számára nem nyílhatott meg, hanem a kutatók is nehezen férnek a részben még becsomagolt könyvekhez.”*** A főtitkári jelentés**** ugyanakkor arról panaszkodik, hogy a közel millió [?] kötetre menő könyvtár ablakai még mindig hiányosak s így a könyvtár egyes raktárai két esztendő óta ki vannak téve a nap, a nedvesség, a por rongáló hatásának.

Mindebből világosan kitűnik, hogy az Akadémiai Könyvtár számára még a felszabadulás éve sem hozta meg mindjárt és közvetlenül azt a fejlődési lehetőséget, amit tudományos nagykönyvtáraink 1945 óta fokozatosan

* Akadémiai Értesítő, 1946. 6. lap.

** RUSZNYÁK ISTVÁN elnöki székfoglaló beszéde a Magyar Tudományos Akadémián 1949. dec. 19-i diszülésén. Akadémiai Értesítő, 1949. 21. l.

*** Akadémiai Értesítő, 1947. 14. l.

**** Uo. 16. l. Itt meg kell jegyezni, hogy a „közel millió” kötettség ismeretlen forrásból bukkan fel és sokáig mint hitelesnek látszó állományszám szerepelt. Ezt a legendát 1955 nyarán végzett hozzávetőleges állományfelmérésünk megcáfolta. A jövő feladata lesz, hogy — először az Akadémiai Könyvtár történetében — kötettségmérésre pontosan állapítsuk meg könyvtárunk állományát.

megragadhattak. Egyrészt a háborús rongálódásoknak különleges mértékben kitett akadémiai palota s vele együtt a könyvtár helyreállítása és működésbe helyezése évek áldozatos és fáradságos munkájába került, másrészt a régi akadémiai vezetőség alig tudta támogatni könyvtára munkáját, fejlődését, anyagi talpraállását, továbbá elvi alapokat sem tudott biztosítani számára társadalmunk és tudományunk haladásának új korszakában.

De ne gondoljuk azt, hogy az Akadémia Könyvtára teljesen távol esett demokratikus átalakulásunk útjától. 1949 végéig, az Akadémia újjászervezéséig is sok minden történt, elsősorban az újjáépítés, továbbá a szervezeti megerősödés területén. A romok eltakarításában és a könyvtári munka megindításában igen nagy erőfeszítéseket tevő dolgozói kollektíva évről évre erősödött s az 1945-ben még csupán 8 főnyi személyzet 1949 végére 29-re emelkedett. A könyvtár is bekapcsolódott a hároméves terv lendületébe s a legfontosabb munkák anyagi fedezetül az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, az Országos Tervhivatal és a Magyar Tudományos Akadémia 380 000 Ft-ot bocsátott rendelkezésére. Megindult az építkezés, a felszerelés pótlása, a könyvvásárlás és kötetés, nem egy később beért eredmény ezekben az években indult el terv formájában a megvalósulás küzdelmes könyvtári országútján. 1948-ban és 49-ben a könyvtár akkori dolgozói és vezetői vállalták, hogy az Akadémiai Könyvtárat mint jelentős művelődési intézményt a kulturális forradalom szolgálatába állítják s az addig meglehetősen elzártságban és visszavonultságban élő, avult és poros könyvtár ablakait és ajtait kitarják a demokratikus értelemben vett tudományos érdeklődésű olvasók felé.

Alapvető, minőségi változást azonban 1949 végén az Akadémia újjászervezése hozott. A párt és a kormány — felismerve és értékelve a tudomány jelentőségét társadalmunk életében, a szocializmus építésében — újjászervezte a Magyar Tudományos Akadémiát, kijelölte helyét és feladatait társadalmunk fejlődésében, a marxizmus-leninizmus alapján elvi-ideológiai alapvetést biztosított munkája számára, a magyar tudomány tervezését kezébe adta, kutatói intézeti hálózattal vette körül s szervezeti, személyi, anyagi lehetőségeket és eszközöket bocsátott rendelkezésére. Az országgyűlés 1949. december 15-én törvényt fogadott el a Magyar Tudományos Akadémiáról s a Népköztársaság Elnöki Tanácsa jóváhagyta Akadémiánk új alapszabályait. Amint az imént Teleki József providenciális szavait olvastuk az Akadémiai Könyvtár alapításáról, lehetetlen törvényalkotásunk e bölcs és tudományos szempontból időtálló, fundamentális szavait nem idézni, annyi-val is inkább, mert e mondatokban az akadémiai célú és színvonalú könyvtári munka elvi alapjai is bennfoglaltatnak: „Országunk, népünk felemelkedése érdekében fel kell használnunk a haladás leghatásosabb eszközeit, ezért olyan központot kell létrehoznunk, amely az elméleti és alkalmazott tudományok fejlesztésével, művelésük tervszerű megszervezésével képes az ország összes tudományos erőit a szocialista társadalom építésének szolgálatába állítani. [Az országgyűlés az Akadémia] feladatává teszi az emberiség tudományos eredményeinek tanulmányozását és továbbfejlesztését, különösen a termelőerők fejlődését közvetlenül előmozdító természettudományos és műszaki tudományos kutatások terén, de feladata a műveltség egyéb területeit felölelő, elméleti jellegű, haladó tudományok intenzív műveléséről való gondoskodás is.” Vagy idézzük ezt kiegészítően az új akadémiai alapszabályok bennünket könyvtárosokat különösen érdeklő pontjait: „A terv sikerének érdekében az *Akadémia összegyűjti és nyilván tartja* a tudományos munkát

végző személyekre, a tudományos munkához szükséges és arra alkalmas eszközökre, valamint a folyamatban levő tudományos kutatásokra vonatkozó adatokat. Az Akadémia a tudományos ismeretek terjesztésével tervszerűen közreműködik a dolgozó nép műveltségi színvonalának emelésében. A tudományos ismereteket könyvtára, előadások és kiadványok útján terjeszti.”*

Íme, e néhány súlyos mondatban megfogalmazódnak a korszerű akadémiai könyvtár alapvető elvi célkitűzései: a szocialista társadalom építésén dolgozó tudomány számára megfelelő munkaeszközöket biztosítani, az emberiség tudományos eredményeinek tanulmányozását elősegíteni, a kutatómunkához szükséges és arra alkalmas eszközökre vonatkozó adatokat összegyűjteni és nyilvántartani, a tudományos ismereteket a dolgozó nép műveltségi színvonalának emelése érdekében terjeszteni!

Ha ehhez figyelembe vesszük könyvtárpolitikánk ama alapvető célkitűzését is, hogy tudományos nagykönyvtárainknak a könyvtártudományi és szakbibliográfiai kutatómunka önálló műhelyeivé kell válniok — csaknem hiánytalanul előttünk áll megújult könyvtárunk elvi-ideológiai megalapozása, a szocialista társadalom fejlődését a maga sajátosságos könyvtári eszközeivel elősegíteni kívánó programja.

Ezek után fel kell tenni a kérdést: az elmúlt több mint hat év alatt tettünk-e valamit az előbb vázolt célkitűzések megvalósulása érdekében? Éltünk-e a lehetőségekkel, amelyeket dolgozó népünk, pártunk és kormányunk, Akadémiánk vezetősége rendelkezésünkre bocsátott?

A felelet nem lehet kétséges: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára beleilleszkedett az Akadémia egészének munkájába, legfőbb célkitűzéseit — a kutatómunka könyvtári eszközökkel való támogatása, a nemzetközi kiadványcsere fejlesztése, történeti értékű gyűjteményeink feltárása és megőrzése — becsülettél, ercjéhez és lehetőségeihez mértén megvalósította s általában a magyar könyvtárak eredményes munkájához sikeresen csatlakozott.

Az is természetes, hogy ez a fejlődés nem volt zökkenőktől és hibáktól mentes. Megmondhatjuk, hogy többet tehettünk volna az Akadémia célkitűzéseit szolgáló korszerű könyvtári munka színvonalának állandó emelése érdekében, a hibákat és hiányosságokat élesebb szemmel vehettük volna észre s kielémlzésük után nagyobb lendülettel, több fegyelmezettséggel, intenzívebb emberi szolidaritással szüntethettük volna meg azokat. Különleges helyi zavarok és nehézségek is nagyobb számban voltak — különösen az újjászervezés utáni első években — mint azok szükségesek és logikusak lettek volna. Az ún. „objektív” körülmények — rossz helyiségviszonyok, a mindinkább fenyegető raktári helyhiány — nagymértékben hátráltatták munkánkat. Ezen a területen akadémiai szerveinktől sem tudtunk kapni megfelelő segítséget, nem csoda tehát, ha a sok évtizedes hátramaradással küszködő könyvtár nemegyszer megoldhatatlan nehézségek előtt állt.

Intézetünk felszabadulás utáni évtizedének áttekintéséhez még egy fontos szempontot figyelembe kell venni. Egyetlen más magyar tudományos könyvtárnak sem kellett szinte hónapok vagy rövid egy-néhány év alatt olyan hirtelen fejlődést tennie, mint az Akadémiai Könyvtárnak. Egyetlen nagykönyvtárunk sem volt annyira elaggott, még a polgári fejlődést is sokban elmulasztó, feudális kötöttségektől terhes, anyagi és személyzeti lehető-

* A kiemelések tőlem származnak.

ségekben annyira szűkölködő, mint a miénk. Nem csoda, ha a hirtelen átmenet légköri zavarai, fejlődési nehézségei nálunk törvényszerűen erősebben és károsabban hatottak a könyvtári munka szakmai és emberi tényezőire, mint testvér-intézményeinknél. Viszont dolgozóink lelkes, a nehézségeken úrrá levő munkájának és magatartásának köszönhető, hogy ezeket a különleges helyi nehézségeket, fejlődésbeli rendellenességeket idők folyamán mind nagyobb sikerrel küzdöttük le.

Csak vázlatosan, szinte jelzésszerűen tudjuk áttekinteni ez alkalommal fejlődésünk fontosabb állomásait. De tegyük meg, hogy öntudatunk erősöd-jék s céljaink határozottabbakká váljanak.

Könyvtárunk múltjából 1949 végén haladó hagyományokat is vehet-tünk át, melyek méltók voltak a továbbplántálásra s megerősíthettek ben-nünket törekvéseinkben, melyekre az új korszakban is bizton támaszkod-hattunk :

a) a több mint 100 éves múltból azt a felemelő és törhetetlen munkára lelkesítő meggyőződést, hogy az Akadémiai Könyvtár a magyarság függet-lenségi törekvéseinek és szellemi felemelkedésének eredményeképpen jött létre s a magyar tudományos életben, művelődésünk szolgálatában helye, kötelezettsége, hivatása van ;

b) az elhanyagoltságban is felmérhetetlen értéket és tudományos becset jelentő könyv-, periodika- és kéziratgyűjteményt ;

c) több mint évszázados, tekintélyt kivívott cserekapcsolatokat, álta-lában a nemzetközi tudományos és művelődési kapcsolatok csere útján való gyakorlatát ;

d) az Akadémiai Könyvtárat szerető, a holtpontról elmozdítani kívánó, a magyar könyvtárügy felemelésén buzgólkodó néhány régi, kiemelkedő szak-tudással rendelkező munkatársat.

Az új célkitűzések, társadalmunk és kormányzati szerveink hathatós segítsége, haladó hagyományaink s dolgozóink jó munkájának eredménye-képpen a könyvtári szolgálat következő területein tettünk előre, néha nem is jelentéktelen lépéseket.

Az akadémiai törvényben biztosított állami költségvetés és személyzeti gondoskodás következtében kiépíthettük egy modern munkaszervezetű nagy-könyvtár kereteit, a rendszeres ellátmány és beruházások következtében gon-doskodhattunk hiányzó felszerelésünk pótlásáról és kiegészítéséről s mindenek-előtt könyvbeszerzésünk rendszeressé tételéről.

Az Akadémia elnökségének tanácsai szerint megfogalmaztuk alapvető elvi célkitűzéseinket, rögzítettük könyvtári funkcióinkat és sok ingadozás után szilárdan megállapítottuk gyűjtőkörünket, az ún. könyvtári profilt.

Munkaszervezetünket a korszerű tudományos nagykönyvtár gyakor-latának megfelelően kialakítottuk, a fejlődés követelményeinek megfelelően átfarmáltuk és megszilárdítottuk. Munkatársaink szakmai és nyelvi tovább-képzését megvalósítottuk, dolgozóink tapasztalatcseréjét lehetővé tettük s a párt és a kormányzat által rendelkezésünkre bocsátott anyagi eszközök segítségével dolgozóink státusbeli és illetményekben is kifejezésre jutó előre-haladását minden törvényes eszközzel biztosítottuk.

A szocialista típusú tudományos nagykönyvtárak munkáját jellemző és elősegítő tervezési munkát megvalósítottuk és kifejlesztettük.

Könyv- és folyóiratbeszerzésünket rendszeressé, alapossá és sokoldalúvá tettük s a szovjet tudományos munkák nagyarányú és széleskörű beszerzésével tudományos kutatásunk számára biztosítottuk ezeket az értékes műveket. A Szovjetunióból, a nyugati és a népi demokratikus országokból származó könyvbeszerzésünket — kiegészítve a kötelespéldányokból származó magyar könyvbeszerzéssel és a nemzeti tulajdonba jutott könyvanyag igénylésével — fokozatosan a minőségi követelmények irányában építettük ki s a kezdeti, nemegyszer mennyiséget hajszoló, akadémiai könyvtárhoz alkalmatlan beszerzési gyakorlatunkat elvi alapokra helyeztük. E stabilizálás nyomán könyvtárunk évente átlag 16 000 kötet könyvvvel gyarapszik.

A magyar állam és Akadémiánk nemzetközi kapcsolataira támaszkodva — felhasználva az Akadémiai Könyvtár évszázados cserekapcsolatait — kiadványcserénket erőteljesen kiépítettük. Ma 70 állam 1230 intézetével állunk cserekapcsolatban. Cserénket nem csupán igen értékes és hatásos, devizamentes beszerzési forrásnak tekintjük, hanem a magyar tudományos könyv és folyóirat, elsősorban az akadémiai kiadványok külföldi megismertetése eszközének, a szó jó értelmében vett tudománypropagandának is. Ezen túlmenően nemzetközi kapcsolatainkat — az Akadémia elnökének hathatós támogatása nyomán — úgy szerveztük meg, hogy azok a népek közötti tudományos és kulturális kapcsolatokat szolgálják s egyben a népek békés kapcsolatainak szerény és csendes, de mégis élő követei legyenek. Szervezetileg és tartalmilag új cseretevékenységi területeket vettünk át a hagyományos mellé, és pedig a kulturális egyezményeken nyugvó cseretevékenységet, a nemzetközi csere tartalékalapjának megteremtését és fejlesztését, a tisztelet- és referáló-példányként külföldre menő akadémiai Acták gondozását.

A régi, elavult katalógus helyébe modern, többretegű katalógushálózatot teremtettünk, bevezettük a korszerű tizedes osztályozást s új kartonkatalógusainkat egyre inkább minőségi felülvizsgálatoknak vetettük alá. A sokoldalú erőfeszítések eredményeként katalógushálózatunk kivívta az olvasók és a szakemberek elismerését; folyóiratanyagunk rendezésével párhuzamosan létrehoztuk periodika-katalógusainkat is; feldolgozó munkánkat könyvtári normák alapján korszerűsítettük.

Olvasóink számát nyolc év alatt megnégyszerezve, az elmúlt évben 37 000 olvasó fordult meg különféle gyűjteményeinkben, illetve vette igénybe a könyvtár olvasótermét és kölcsönző-szolgálatát.

Minőségi szempontból fokozatos, de döntő változás állt be az olvasók összetételében: ma már a könyvtárt használók $\frac{3}{4}$ -ed része kizárólag tudományos kutatásának elősegítése céljából keres fel bennünket. Az olvasók munkájának támogatására modern berendezésű, decentralizált olvasóhelyiségeket létesítettünk, úm. a központi olvasótermet, a folyóiratolvasót, a kéziratári és régi könyvtári olvasótermet, a Keleti Könyvtár olvasótermét és a mikroolvasó-szobát; egyre jobb módszereket alkalmazó könyvtári kiállításaink, sajtóközleményeink a könyv és a könyvtár propagandáját szolgálják.

Az olvasók és a kutatás támogatására a korszerű könyvtári szervezésnek megfelelően tájékoztató és bibliográfiai szolgálatot hívtunk életre, mely tájékoztatásokkal, irodalomkutatással, immár periodikus jellegű bibliográfiai és dokumentációs kiadványokkal, aktuális szakbibliográfiákkal (pl. atomenergia-bibliográfia) és a gyors tájékoztatást elősegítő tárgyszó-katalógussal támogatja a kutatók és az intézetek munkáját.

Létrejött a magyar tudományos kutatás fontos bázisaiként a külön-gyűjtemények csoportja; közülük a kézirat- és régi könyvtár s a Keleti Könyvtár berendezése megfelel a korszerű követelményeknek s a kutatók számára kényelmet, nyugodt atmoszférát biztosít. A kéziratárban és a régi könyvtárban folyó tudományos alaposságú feltáró munka igen nagy értéket tesz hozzáférhetővé kutatóink számára; a Keleti Könyvtár nemcsak hazai viszonylatban egyedülálló, de európai nézőpontból is számottevő s orientalistáink számára nélkülözhetetlenné vált. Megszerveztük mikrofilm-könyvtárunkat és mikrolaboratóriumunkat is. Olvasógépei, nagykapacitású felvevőgépe és egyéb műszerei egyik legjobb magyar mikrofilmtárrá és mikrolaboratóriummá avatták.

Pusztulásnak indult ősnymtatványaink restaurálását igényes elméleti és gyakorlati színvonalon megindítottuk.

Megépítettük a könyvtár új, a felszerelés küszöbén álló, 160 000 kötet könyv elhelyezésére alkalmas nagyraktárát.

Az értékes és igen fontos szerepet betöltő Eötvös-kollégiumi könyvtárat beolvasztottuk szervezetünkbe, hat éven át továbbfejlesztettük s funkcióiban megerősítve átadtuk az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének.

Bizonyos, egyelőre a személyzeti viszonyok miatt szerényen méretezett könyvtártudományi és szakbibliográfiai tevékenységet indítottunk meg.

A tudományos központi könyvtár hálózati természetű feladatait felismerve, ismét dolgozóink számához viszonyítva megkezdtük az intézeti könyvtárakat segítő munkánkat is, egyelőre a devizaigényes külföldi könyvek és folyóiratok beszerzése, általában a szerzeményezés és csere, továbbá a mikrofilm területén.

Az Akadémiai Könyvtár korábbi elszigeteltségét megszüntetve, jelentőségéhez mértén bekapcsoltuk a hazai könyvtárügyi csúcsszervek (Könyvtártudományi Főbizottság, Országos Könyvtárügyi Tanács, Könyvalapbizottság) s nemzetközi szervezetek (UNESCO, ASLIB) munkájába.

Végső fokon és összefoglalóan: az Akadémiai Könyvtár dolgozói és vezetői az elmúlt évtizedben az Akadémia vezető szerveinek támogatásával ráléptek a korszerű, szocialista típusú tudományos nagykönyvtár létrehozásának útjára s ezen az úton jelentékeny eredményeket értek el — a hibák és hiányosságok ellenére is — a magyar tudományos kutatás könyvtári és bibliográfiai eszközökkel való támogatása, az akadémiai csere kifejlesztése s az értékes könyv- és kézirati állomány fejlesztése, feltárása, megőrzése területén.

Nagyon jól tudjuk, hogy eddigi szerény eredményeink csak kiindulásként szolgálhatnak a kitűzendő feladatok eléréséhez. Alapvető feladatunk: úgy fejleszteni és tenni minőségileg is még alkalmasabbá nagymultú könyvtárunkat a Magyar Tudományos Akadémia kutatási céljainak elősegítésére, hogy egyúttal és ezzel párhuzamosan kiküszöböljük a sok évtizedes hiányosságokat és megszabaduljunk azoktól a hibáktól is, amiket a felszabadulás óta eltelt 11 év alatt már mi követtünk el.

Van tennivalónk bőven; dolgozóknak és vezetőknek, akadémiai funkcionáriusoknak és az Akadémia vezetőinek vállvetett, nem csüggedő és mindig a tudományos fejlődés magas szempontjait figyelő munkájára lesz szükség, hogy könyvtárunkat — mely nagy nemzeti értékünk s egyúttal az európai művelődés egyik számontartott kincsestára is — tovább vigyük a haladás nagy távlatok felé kinyíló útján.

Milyen tennivalók körvonalai rajzolódnak fel előttünk, hogy intézményünk munkájának színvonalát magasabbra emeljük és a Magyar Tudományos Akadémia kutatómunkájának korszerű könyvtári eszközökkel való elősegítését biztosítsuk?

a) Mindenekelőtt erőteljesebben kell az Akadémia tudományos célkitűzéseivel lépést tartanunk és munkánkat ezeknek szolgálatába állítanunk. Ezért a jövőben az akadémiai kutatással összefüggő kérdéseket fokozott figyelemmel kísérjük, az egyes osztályokkal és intézetekkel élénkebb kapcsolatot építünk ki és velük minden területen szorosabb együttműködést biztosítunk. Ennek alapján könyvtári eszközökkel megoldható problémáinkban — anyagi és személyzeti erőinkhez mérten — egyre nagyobb segítséget nyújtunk.

Fokozottan támogatjuk az intézeti hálózat könyvtárait is, hogy ezzel a kutatóintézetekben folyó tudományos munkát előmozdítsuk.

A szocialista könyvtári szervezés elveinek megfelelően a Könyvtár vezetősége már eddig is tett néhány javaslatot az elnökségnek az akadémiai könyvtári hálózat szakmai és módszertani összefogására olyan területeken, ahol a központosításnak célja és értelme van. Az Akadémia elnökének ezekkel egyetértő intézkedései megvetették az akadémiai könyvtári hálózat alapjait és elősegítették kialakulását. Támogatták ezt a fejlődést könyvtárunk egyes osztályai is.

Eddigi hálózati munkánkat hagyta jóvá, erősítette meg és szabályozta a jövőre nézve az Elnöki Tanács 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete és a Minisztertanács 1018/1956. sz. határozata, amely az egész magyar könyvtári szervezetet hálózati alapon építi fel.*

Tehát gyakorlati előzményekre támaszkodó jogszabályok alapján jött létre a magyar könyvtári hálózatok élére helyezve — most már jogilag és szervezetszerűen is — az MTA könyvtárainak hálózata, melynek munkáját szakmailag és módszertanilag az Akadémia központi könyvtára irányítja és fogja össze. Természetesen csak olyan mértékben, amennyire azt az egészséges és túlzásoktól mentes centralizáció megkívánja, és ott, ahol ez a tudományos kutatás könyvtári eszközökkel lehetséges további megerősödését szolgálja.

Legelső és legfontosabb feladatunk e téren — az akadémiai kutatók közös óhajának megfelelően — az egész hálózat központi könyv- és folyóirat-katalógusának létrehozása az Akadémiai Könyvtárban. E katalógusok segítségével a nagyrészt komoly devizamennyiségekkel vagy nemzetközi cseretevékenység útján beszerzett külföldi tudományos kiadványokat tárjuk fel és tesszük hozzáférhetővé az Akadémia keretében folyó kutatómunka számára.

b) Nemzetközi cserénket, amely országos viszonylatban — mindenekelőtt a kiküldött és beérkező könyv- és periodikaanyag tartalmi értékeit illetően — vezetőszerpet játszik, anyagi eszközeinkhez mérten tovább fejlesztjük. Mindent megteszünk, hogy cserénket — külpolitikai és tudampolitikai érdekeinkkel szoros összefüggésben — minőségileg is egyre magasabb színvonalra emeljük. E komplex, az említett területeken kívül könyvtári és gazda-

* A könyvtári hálózat az azonos feladatkörű közkönyvtárak egységes szervezete, amelyben a könyvtári szakirányítást az erre kijelölt központi könyvtár végzi.

sági érdekszférába is tartozó munka igen komoly próbaköve lesz a különféle akadémiai és könyvtári szervek jó és sokoldalú együttműködésének.

c) Az Akadémiai Könyvtár 130 éves története s a tudományos kutatás támogatásában eddig betöltött szerepe azt igazolja, hogy gazdagon árnyalt különgyűjteményeinek gyarapítására a jövőben is határozott lépéseket kell tennünk. A Keleti Könyvtár, a kézirat- és régikönyv-gyűjtemény, s a fiatal mikrofilmgyűjtemény nemcsak nemzeti művelődésünk és tudománytörténetünk értékeinek őrzői s a forráskutatás színhelyei, hanem a tudományok fejlesztésének nélkülözhetetlen eszközei is. Tudománytörténetünk, egész orientálistikánk, de irodalomtörténetünk s korlátozottabb mértékben egyéb társadalmi tudományaink fejlődése is függ attól, hogy az Akadémiai Könyvtár milyen módon tudja biztosítani különgyűjteményeinek további fejlesztését. Ha a nagy könyvadományok kora lejárt is, állandóan arra kell törekednünk, hogy az esetleg felbukkanó, gyűjteményeinkhez illő magánkönyvtárakat és kézirati örökségeket vétel vagy ajándékozás útján biztosítsuk könyvtárunk számára. Az eddigi tapasztalatok bizonyítják, hogy nemegyszer jóvá nem tehető kár és veszteség keletkezik abból, ha akadémikusaink, tudósaink kéziratok öröksége, forrásértékű levelezése nem kerül az Akadémiai Könyvtárba. Bizonyos tekintetben ugyanezt kell elmondanunk nagy íróink levelezésének, kéziratok anyagának megszerzéséről is. Legjobb, igen értékes hagyományait ápolta a könyvtár, midőn állományába iktatta Ady és Móricz levelezését s a velük kapcsolatos dokumentumokat.

Különgyűjteményeink további erőteljes fejlesztésében központi helyet kell elfoglalnia a Keleti Könyvtár és a mikrofilmgyűjtemény gyarapításának.

d) Könyvtárunk használhatósága nemcsak állományának tervszerű és tudományos értékű gyarapításától, hanem könyv-, folyóirat- és kéziratanyagának korszerű, a kutatók, olvasók számára való gyors, pontos, aktív rendelkezésre bocsátásától is függ.

E célok érdekében folytatjuk különféle katalógusaink további kiépítését, megfelelő lépéseket teszünk a már említett hálózati központi könyv- és folyóiratkatalógus létrehozására és szorgalmazzuk a Keleti Könyvtárban felállítandó országos orientálistikai központi nyilvántartás megvalósítását. Egyik legsürgősebb feladat az Akadémiai Könyvtár, majd második lépésként az akadémiai intézeti hálózat kurrens folyóiratai címjegyzékének kiadása.

Az Akadémiai Könyvtár haladó hagyományai közé tartozik az értékes különgyűjtemények katalógusainak nyomtatott formában való kiadása is. Kódexaink, ősnymtatványaink, kézirateink és mikrofilmjeink katalógusainak kiadásait elő kell készítenünk és az Akadémiai Kiadó közreműködésével sorozatosan közre kell bocsátanunk.

Általában az eddiginél nagyobb erőfeszítéseket kell tennünk a könyvvel és a könyvtárral foglalkozó tudomány fejlesztése területén.

A kutatók munkáját közvetlenül támogató tájékoztató és bibliográfiai szolgálatunkat, annak módszereit, hatásfokát és differenciáltságát tovább kell fejlesztenünk. Mindenekelőtt akadémiai helyzetünk ír elő számunkra kötelező tájékoztatási feladatokat: számontartani a tudomány elvi, szervezési és módszertani kérdéseinek irodalmát, összegyűjteni a megfelelő társintézményekkel együtt a magyar tudomány külföldi visszhangjára vonatkozó adatokat, a figyelő szolgálat eszközeivel tájékoztatni a kutatókat és az intézeteket az őket érdeklő anyagról, a hazai és a hozzánk forduló külföldi kutatóintézetek számára a mindenkorai lehetőségekhez viszonyítva bibliográfiai

támogatást nyújtani, a magyar tudománytörténeti és akadémia-történeti kutatások bibliográfiai bázisát fokozatosan létrehozni.

e) Könyvanyagunk megőrzését, megfelelő raktározását, általában raktáraink fejlesztését — mivel ezen a területen a legnagyobb a hátramaradás — minden lehető eszközzel biztosítanunk kell. Ez egyúttal a gazdag könyv- és folyóiratanyag használatba bocsátásának is legfontosabb előfeltétele.

Régiségeink, ritkaságaink, általában könyveink igen rossz állapotban vannak. Szintén sok évtizedes mulasztást igyekszünk legalább részben helyrehozni, midőn erőteljesen szorgalmazzuk a könyv- és kéziratrestaurálást, saját könyvkötőműhely felállítására teszünk lépéseket és a könyvhigiénia elméleti és gyakorlati problémáival foglalkozó laboratórium felállítását javasoljuk.

f) Talán felesleges külön hangsúlyozni, hogy részben a felsorolt, kiemelt feladatok, részben az itt nem említett, de szintén fontos tennivalók anyagi, beruházási és személyzeti igényekkel is járnak. Nagykönyvtáraink munkája és fejlesztése állandó gazdasági alátámasztást igényel, hiszen a világ könyv- és folyóirattermelése eddig elképzelhetetlen arányokban növekszik s a mind szervezettebbé váló tudományos kutatás egyre inkább fokozza a könyvtárak jelentőségét s teszi azokat nélkülözhetetlenné a kutatómunka számára.

A már jellemzett hazai fejlődés különleges és ránk nézve kötelező következménye pedig az, hogy mivel az Akadémiai Könyvtár múltbeli anyagi és személyi fejlesztése a legelmaradottabb volt, így ezen a területen is egyszerre kell a múlt hibáit és hiányosságait helyrehozni s a jelenlegi és jövő fejlődés ütemének megfelelni.

* * *

Az Akadémiai Könyvtár fejlődése minden korszakban szorosan összefüggött az Akadémia történetével és tevékenységével, hiszen minden időben — előrelendülve vagy visszaesésekkel küszködve — az Akadémián folyó munkával lélegzett együtt.

Nem volt véletlen, hogy az Akadémia első elnöke vetette meg a könyvtár alapját, hogy az akadémikusok féltő gonddal és szeretettel vették körül könyvtárunkat. Régi okmány van a kezünkben: a folyóiratok egykori használóinak nevei 1832-ből.*

Nem válik ez az „olvasói” névsor az induló könyvtár szégyenére: Döbrentei, Bugát, Bajza, Fáy, Bártfay, Stettner, Vörösmarty, Szalay... Már idéztük, hogy 1844-ben csaknem az egész akkori Akadémia jelen volt a könyvtár megnyitásánál. E „hőskor” lelkes könyvtári szervezője — Toldy Ferenc — egyúttal az Akadémia titoknoka is volt; Arany János mint főtktár igen sokat tett intézetünk érdekében, az őt jellemző gonddal törődött a fejlesztés kisebb és nagyobb ügyeivel egyaránt. Ugyanakkor kutatóink gyakran vették igénybe munkájuk közben könyvtárunk szolgáltatásait, nem egy esetben nélkülözhetetlen forrásanyagot vagy tudáskincset merítve belőle.**

Több bizonyítékra van ennek a kétoldalú, természetes kapcsolatnak, az alkotó tudós és könyvtára kapcsolatainak. E dokumentumok közül ezúttal

* Főtktári Levéltár, 130/1832.

** Tudománytörténetünk és könyvtártörténetünk számára nélkülözhetetlen lesz annak felkutatása és ábrázolása, hogy az Akadémiai Könyvtár egész fejlődése folyamán mennyiben, milyen eszközökkel és eredményességgel támogatta a kutatómunkát.

csupán Stein Aurél végrendeletének szavait idézzük, hogy éreztessük e viszonylat emberi és tudományos jelentőségét : „Minden nyomtatott könyvemet . . . a budapesti Magyar Tudományos Akadémiának adom, hogy csatolja könyvtárához hálás megemlékezésem jeléül azért a segítségért, amelyet ez utóbbtól mint diák kaptam, és azért a bátorító támogatásért, amelyben mint egyik tagját részesített.”

Kutatóink és tudósaink munkájának elősegítése lesz további célunk is, hűségesen őrizve és továbbhagyományozva a ránk bízott értékeket és kincseket. Eszközeink nem hivalkodóak, munkánk sok, látszólag jelentéktelen mozaikkőből lassan bontakozik ki, de biztosan és szilárdan beépül tudományunk és országunk fejlődésének épületébe.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

39415/56 — Akadémiai Nyomda — Felelős vezető: Puskás Ferenc